

İslâm İnancında Melek. “Farklı sûretlere girebilen ve duyularla algılanamayan nûrânî varlıklar” şeklinde tarif edilen melek (*et-Taʿrifât*, “mlk” md.), Kurʾân-ı Kerîm’de (el-Bakara 2/285; en-Nisâ 4/136) ve tevâtür derecesine ulaşan hadislerde (Buhârî, “İmân”, 37; Müslim, “İmân”, 1) inanç esasları arasında sayılmaktadır. Naslarda meleklerin hem özellik ve yetenekleri hem de görevleri hakkında bilgi verilmiştir. İnsanlar ve cinlerden farklı olarak yaratıldıkları nakledilen meleklerin (*Müsned*, VI, 168; Müslim, “Zühd”, 60) Âdem’in yaratılışından önce mevcut buldukları ve Allah’ın hitabına mazhar olup bizzat O’nunla konuştukları anlaşılmaktadır (el-Bakara 2/30-34; el-Hicr 15/28-29). Ayrıca meleklerin yiyip içmedikleri (Hûd 11/69-70; ez-Zâriyât 51/24-28), görevleri icabı iri cüsseli ve güçlü olabildikleri (en-Necm 53/5; et-Tahrîm 66/6; et-Tekvîr 81/20) belirtilmiş, bu güçlerini temsil eden ellere (el-Enʾâm 6/93) ve birden fazla kanada (Fâtır 35/1) sahip buldukları bildirilmiştir. Âyette geçen “cenâh” (çoğulu *ecniha*) kelimesi “uçan yaratıklar için kanat” anlamına geldiği gibi “taraf, yan, el” ve mecazi olarak “kudret” mânalarına da alınabilir. Ancak meleklerle nisbet edildiğinde bu kelimenin mahiyetini ve niteliğini kesin olarak bilmek mümkün değildir. Kurʾan’da ayrıca müşriklerin meleklerle dişilik izâfe edişleri ve Allah’ın kızları oldukları yolundaki iddiaları reddedilmiş (es-Sâffât 37/149-150; ez-Zuhruf 43/19), akaid literatüründe de onlarda cinsiyet olgusu ve ayırımının bulunmadığı vurgulanmıştır.

Meleklerin yaptığı işler arasında diğer tabiat varlıklarıyla birlikte sürekli Allah’ı yüceltme (el-Aʾrâf 7/206; er-Ra’d 13/13; el-Enbiyâ 21/20), O’na secde etme, emirlerine âmâde olup onları yerine getirme (en-Nahl 16/49-50; et-Tahrîm 66/6), Peygamber’e salât ve selâm getirme (el-Ahzâb 33/56), müminler için dua ve istiğfarda bulunma (el-Mü’min 40/7-9; eş-Şûrâ 42/5) gibi davranışlar sayılmaktadır. Kurʾan’da sıkça rastlanan bu genel tasvirlerin yanında bazı meleklerin isim veya görevlerine de yer verilir. Bunların başında kendi adıyla üç defa zikredilen (el-Bakara 2/97, 98; et-Tahrîm 66/4) ve çeşitli âyetlerde “ruh” ve “resul” gibi sıfatlarla anılan, peygamberlere vahiy getirmekle görevli melek gelir (bk. **CEBRÂİL**). Bir âyette geçen (el-Bakara 2/98) Mîkâil (Mîkâl) hadislerde rızık ve rahmet meleği olarak tasvir edilmiştir (bk. **MİKÂİL**). Eceli gelenlerin ruhunu kabzedenden meleğe âyetlerde ge-

nelde çoğul sığısıyla yer verilmiş (en-Nisâ 4/97; el-Enʾâm 6/61, 93; el-Enfâl 8/50; Muhammed 47/27), bir yerde de “melekü’l-mevt” şeklinde (es-Secde 32/11) atıfta bulunulmuştur. Yaygın olarak bilinen Azrâil ismine ise sadece bazı zayıf hadislerde rastlanmaktadır (bk. **AZRÂİL**). Kurʾân-ı Kerîm’de kıyametin kopması ve âhîret hayatının başlaması sırasında sûra üflenme hadisesinden (en-Neml 27/87; ez-Zümer 39/68) ve yeniden dirilişi haber veren bir çağırıcıdan (Kâf 50/41; el-Kamer 54/6) söz edildiği halde bu işle görevli meleğin adı anılmamış, ancak hadislerde söz konusu duyuruyu yapacak olan İsrâfîl’in adı büyük melekler arasında sayılmıştır (Müslim, “Şalâtü’l-müsâfirîn”, 200; ayrıca bk. **İSRÂFİL**). Bu dört büyük meleğin dışında Kurʾan’da “el-melâiketü’l-mukarrebûn” diye geçen (en-Nisâ 4/172) ulûhiyyet makamına yakın melekler vardır. Arşı taşıyan ve onun çevresinde bulunanlar da (ez-Zümer 39/75; el-Mü’min 40/7; el-Hâkka 69/17) mukarrebîn meleklerine dahildir. Öte yandan insanları söz ve davranışlarını kaydeden ve Kurʾan’da “değeri kâtipler” şeklinde nitelenen yazıcı melekler (ez-Zuhruf 43/80; Kâf 50/17-18; el-İnfîtâr 82/11), ayrıca “muakkibât” (takipçiler) (er-Ra’d 13/10-11), “rakîbün atîd” (her an hazır gözetleyiciler) (Kâf 50/18) ve “hafaza” (koruyucular) (el-Enʾâm 6/61) melekleri de mevcuttur (bk. **KİRÂMEN KÂTİBİN**). Kabirde sorgu yapan ve Münker-Nekir adlarıyla bilinen iki melek ise yalnızca hadislerde geçmektedir (Tirmizî, “Cenâziz”, 70; ayrıca bk. **MÜNKER** ve **NEKİR**). Âhîrette müminleri selâmlayarak karşılayacak cennet bekçilerine (er-Ra’d 13/23-24; el-Enbiyâ 21/103; ez-Zümer 39/73), cehennemlikleri tahkir edip korkutan ve on dokuz grup oldukları açıklanan görevlilere (ez-Zümer 39/71-72; et-Tahrîm 66/6; el-Müddessir 74/30-31) genel olarak “hâzin” (çoğulu hazene) adı verilmiştir. Cehennem bekçilerini temsil eden melek bir âyette Mâlik (ez-Zuhruf 43/77), cennet meleği ise hadislerde Rıdvân (Süyûtî, s. 67) ismiyle geçer. Cehennem görevlileri ayrıca “zebâni” olarak da adlandırılmıştır (el-Alak 96/18).

Türlerini ve sayılarını Allah’tan başka kimsenin bilemeyeceği belirtilen meleklerin (el-Müddessir 74/31) yaratılışında Allah-tabiat ve Allah-insan münasebetleri açısından çeşitli hikmetlerin olduğu anlaşılmaktadır. Ulviyyetin ve Allah’a teslimiyetin sembolü olan melekler fizik âlemle zaman ve mekândan münezze ulûhiyyet makamı arasında köprü vazifesi gö-

rür. Kurʾan’da yerde ve gökte Allah’ın ordularının bulunduğu (el-Feth 48/4, 7) ve meselâ gök gürültüsüyle beraber meleklerin de Allah’ı tesbih ettiği (er-Ra’d 13/13) vurgulanırken melekler vasıtasıyla tabiatın yönetiminin Cenâb-ı Hakk’ın kontrolü altında olduğuna işaret edilmektedir. Bu sebeple melekler Allah’ın birliğinin şahitleri sayıldığı gibi (Âl-i İmrân 3/18) O’nun mesajlarının peygamberlere ve dolayısıyla insanlara iletilmesinin de ilk elden gözlemcileridir (en-Nisâ 4/166). Dolayısıyla meleklerle, özellikle de Cibrâil ve Mîkâil’e düşmanlık etmek Allah’a ve resullerine düşmanlıkla eşit görülmüştür (el-Bakara 2/97-98). Öte yandan melekler yeryüzünde yaşayan insanlar için dua ve istiğfar eder (eş-Şûrâ 42/5) ve müminlerle dostluğa dayalı bir bağ kurar. Kurʾan’da, Allah’a inanıp dürüst bir hayat sürenlere son nefesleri sırasında meleklerin gelip ölümden korkmamalarını, kendilerini mutlu bir hayatın beklediğini ve onların dünya hayatında olduğu gibi âhîrette de dostları olduklarını ifade edecekleri belirtilir (Fussilet 41/30-32).

Allah tarafından kendilerine verilen görevleri eksiksiz yerine getirmekle yükümlü olan meleklerin günah işlemedikleri ve mâsum oldukları yönünde âyetlerde beyanlar bulunmaktadır. Onlar, onurlandırılmış kullar olarak söz ve davranışta Allah’ı aşmaz ve sadece O’nun emirleriyle hareket ederler (el-Enbiyâ 21/26-27). Melekler bu özellikleriyle itaatsizlik gösterebilen cinlerden ve insanlardan ayrılmaktadır. Allah’ın Âdem’i ve dolayısıyla insan türünü yaratacağı yolundaki beyanına meleklerin itiraz etmesi (el-Bakara 2/30) onların Allah’a itaat yükümlülüklerine aykırı gibi görünüyorsa da müfessirler, bunun karşı çıkma amacına değil görüş bildirme veya gerçeği öğrenme gayesine mâtuf olduğunu kabul ederler. Nitekim bu âyetin devamında ve konuyla ilgili diğer âyetlerde meleklerin mutlak bir teslimiyet içinde buldukları açıkça görülmektedir. Bâbil halkına imtihan ve bilinçlendirme maksadıyla sihir öğretmek üzere gönderilen iki melek ise (el-Bakara 2/102) âyette vurgulandığı üzere muhataplarını inançsızlığa karşı uyurma misyonu hareket ettikleri için günahkâr olarak nitelendirilemez (bk. **HÂRÛT** ve **MÂRÛT**). Meleklerin mâsumiyeti kelâmcılar arasında da tartışma konusu olmuş, Muʾtezile ve Ehl-i sünnet âlimlerinin çoğunluğu onların günah işlemedikleri yönünde görüş belirtmekle birlikte bu konudaki delillerin zannî olduğunu vurgu-

lamışlardır (Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, V, 63; Seyyid Şerîf el-Cürçânî, VIII, 281-283; İbnü'l-Murtazâ, s. 118).

Bazı âyetlerde peygamberlerin gaybı bilmemesiyle melek olmaması arasında bağlantı kurulması (el-En'âm 6/50; Hûd 11/31) ve Âdem neslinin kan dökmeceğine dair meleklerin öngörüsüne işaret edilmesi (el-Bakara 2/30) meleklerin gaybı bilme kapasitesini belirtiyorsa da işaret bunun mutlak ve sınırsız olmayıp Allah'ın iznine bağlı kaldığı anlaşılmaktadır. Zira müteakip âyetlerde Allah melekleri bilemeyecekleri hususların bulunduğunu söyleyerek bazı nesnelere isimlerini sormuş, onlar da Allah'ın öğrettiklerinin dışında bilgilerinin olmadığını itiraf etmişlerdir. Yine meleklerin insanlar hakkındaki şefaatinin bazı durumlarda sonuç vermeyeceğinin bildirilmesi (en-Necm 53/26) kapasitelerinin sınırlı ve Allah'ın dilemesine bağlı olduğunu gösterir.

Meleklerin bu özellikleri bir taraftan varlıklar arası hiyerarşi, diğer taraftan insana verilen değer açısından meleklerin mi yoksa peygamber ve insanların mı üstün olduğu (tafdîl) meselesinin tartışılmasına sebep olmuştur. Ancak bu tartışmada ileri sürülen görüşler büyük ölçüde konuyla ilgili nasları anlama ve yorumlamadaki yaklaşım tarzına ve bazı akli istidlâllere dayanmakta olup itikadî bir bağlayıcılık taşımamaktadır. Mu'tezile'nin çoğunluğu meleklerin peygamberlerden ve dolayısıyla diğer insanlardan üstünlüğünü savunmuştur (Zemahşerî, II, 458-459; İbnü'l-Murtazâ, s. 118). Önde gelen Mu'tezile âlimi Ca'fer b. Harb'in meleklerin insan türüne üstünlüğünü konu alan hacimli bir eser yazdığı da nakledilir (Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî, s. 199). Sözü edilen kelâmcıların delilleri arasında inkârcıların taleplerine karşı peygamberlerin, "Ben gaybı bilmem, size melek olduğumu da iddia etmiyorum" şeklindeki ifadeleri (el-En'âm 6/50; Hûd 11/31), ayrıca melek mertebesine yükselmeleri için Âdem ile Havvâ'nın yasak ağaçtan mededildiklerine dair şeytanî telkin (el-A'râf 7/20) bulunmaktadır. Bunlardan başka meleklerin Allah'a yakınlıkları ve nefsanî arzularından uzak olmaları da ileri sürülen deliller arasında sayılmıştır. Ruhânî varlıkların üstünlüğünü savunan İslâm filozofları ile Eş'arîler'den Ebû Abdullah el-Halîmî ve Ebû Bekir el-Bâkîllânî gibi âlimler de bu görüştedir (Ebû Abdullah el-Halîmî, I, 309-315; Fahreddin er-Râzî, *el-Muhasşal*, s. 221-222). Buna karşılık Ehl-i

sünnet ve Şîa kelâmcıların çoğunluğu peygamberlerin, bir kısmı ise ayrıca müminlerin meleklerden üstün olduğu görüşündedir (Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî, s. 202; Fahreddin er-Râzî, *Kitâbü'l-Erba'în*, s. 177; M. Hüseyin et-Tabâtabâî, s. 35-36). Bu âlimler, peygamberlerin ve insanların diğer yaratıklar içindeki yüksek konumuna dair çok sayıda âyetin yanı sıra meleklerle öğretilmeyen bilgilerin Âdem'e verilerek ona secde etmelerinin istenmesi, onların da bu emri yerine getirmesiyle ilgili âyetleri (el-Bakara 2/31-34) delil olarak öne sürmüşlerdir. Ayrıca bu kelâmcılar, insanların tabiatlarındaki olumsuz eğilimlere rağmen bunlarla mücadele edip kendi iradeleriyle ibadet ve iyiliklere yönelme kapasiteleri üzerinde durmuşlardır. Abdülkâhîr el-Bağdâdî, meleklerin mutlak üstünlüğü varsayıldığında cehennem görevlisi bir zebâninin peygamberden üstün bir konuma geleceğini belirterek karşı görüşü eleştirmiştir (*Usûlü'd-dîn*, s. 166). Ehl-i sünnet ve Şîa âlimleri başta Hz. Peygamber olmak üzere resul, büyük melekler, nebîler, takvâ sahibi müminler, müminlerin avamı ve en son meleklerin avamı olmak üzere bir üstünlük sıralaması yapmışlardır (Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî, s. 202). Tafdîl konusunda Kiyâ el-Herrâsî gibi iki görüş arasında tercihte bulunmayan âlimler de bulunmaktadır (Süyûtî, s. 203).

Bazı âyet ve hadislerde, meleklerin özel görevleri veya peygamberlerle diyalogları sırasında çeşitli maddî sûretlere bürünüp (temessül) insanlarla konuştukları haber verilmektedir. Sapıklıklarına karşı Lût kavmini cezalandırmak üzere görevlendirilen meleklerin misafir olarak gittikleri Hz. İbrâhim tarafından insanlardan ayırt edilemeyip kendilerine yiyecek hazırlanması (Hûd 11/69-70) ve Cebri'l'in Meryem'e insan sûretinde görünüp bir çocuğunun olacağını haber vermesi (Meryem 19/17-19) meleklerin farklı kimliklerle insanlara görüldüğünü gösterir. Ayrıca Hz. Peygamber kendisine vahiy getiren Cebri'l'i aslı hüviyetiyle de görmüştür (en-Necm 53/5-7; Buhârî, "Bed'ü'l-İhalk", 7). Vahyin muhatabı ve insanlara tebliğ edicisi konumunda bulunan peygamberlerin meleklerle doğrudan iletişimde bulunmaları, onları görüp seslerini işitmeleri tabiidir. Diğer insanların melekleri fizikî olarak müşahade etmeleri ise istisnâî hallerle sınırlı olup müjdeleme, ceza verme gibi görevler çerçevesinde gerçekleşmiştir. Ancak meleklerin Allah'ın lutf ve inâyetiyle müminlere ve zor durumda ka-

lanlara görünmeden destek vermesi (Âl-i İmrân 3/123-125; el-Enfâl 8/9; et-Tevbe 9/26, 40), mübarek gecelerde inip inananların oluşturduğu mânevî barış ortamını paylaşmaları (el-Kadr 97/4-5) veya Kur'an dinlemeye gelmeleri mümkündür ve dinin metafizik boyutuyla tutarlılık arzemektedir (Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 15; Müslim, "Şalâtü'l-müsâfirîn", 242).

Melek inancı, pozitivist ve determinist anlayışlara karşı varlığın sadece maddî ve görünen nesnelere ibaret olmadığını ortaya koyup mânevî ve ruhanî âlemlerin mevcudiyetini ispat ettiği için bütün dinlerde olduğu gibi İslâm'da da önem taşımaktadır. Allah'ın rızasına uygun, dürist ve ahlâkları bir hayat sürmeye kendini adanmış olan mümin, kâinatın bu idealleri temsil eden ve en üst mertebeye ulaşayan görünmez varlıkların bulunmasından mânevî destek alır ve aynı seviyeye ulaşmak için çaba sarfeder. Buna karşılık insanları kötülüğe teşvik eden ve şerri yaymak isteyen şeytanlardan da uzak durup onların yolundan gitmemeye çalışır. İrade güçleriyle kendilerine iyi veya kötü davranışlar arasında tercihte bulunma özgürlüğü verilen insanlar, melek ve şeytan türleri sayesinde her iki davranışın örnekleri üzerinde düşünüp karşılaştırma imkânı elde etmektedir. Vahiy gelen teorik mesaj ve prensipler yanında peygamberlerin hayatı insanlara nasıl somut örnekler sağlıyorsa melek prototipi de ulaşılabilmek beklenen hedef açısından benzer bir işlev görmektedir. Bu sebeple modern dönemdeki ilmi tefsir anlayışının etkisiyle meleklerin rüzgâr, şimşek gibi maddî ve tabii güçlerle özdeşleştirilmesi evreni mekanik bir işleyişe indirgeyeceği gibi dinin özünde bulunan aşkınlığın ortadan kalkmasına, mânevî rehberlik ve örneklik fonksiyonunun daralıp etkisizleşmesine yol açar. Zira latif ve nûrânî bir yapıya sahip bulunmaları melekleri diğer varlıklardan farklılaştırmakla birlikte onların müstakil ve gerçek bir varlık türü olmasına engel teşkil etmez. Ayrıca naslarda meleklerin çeşitli görevleriyle ilgili olarak yer alan işaret ve izahlar, tabiatın Allah tarafından konan işleyişin şekli uygulamasını anlatmaktan ziyade bu düzenin ilâhî kontrol altında bulunduğunu vurgulamaya yöneliktir. Dolayısıyla melekleri bu görevlere tekabül eden fizik olaylarla eşleştirmeye ihtiyaç yoktur. Esasen bu tür açıklamalar birer yaklaşımdır ve tahminde öteye geçmemektedir. Kâinatın sadece beş duyunun kapsamına giren nesnelere oluşmadığı, maddî alanın mü-

kemmel bir işleyiş için tek başına yeterli sayılamayacağı, ruh vb. görünmeyen varlıklar sayesinde maddenin hayatiyet kazandığı inancını benimseyenler, naslarda Allah'ın mahlûkatı sevk ve idare etmesine aracılık ettiği bildirilen melek türünün duyarlar üstü gerçekliklerini de kabul ederler.

Klasik dönemde melekleri konu alan bazı risâlelere rastlamak mümkündür. Mekkî b. Ebû Tâlib'in *Tenzihü'l-melâ'ike 'ani'z-zünûb ve tafzîlühüm 'alâ benî âdem* (Keşfü'z-zunûn, I, 459), Süyûtî'nin bu konudaki hadisleri toplayan *el-Habâ'ik fî ahbâri'l-melâ'ik* (bk. bibl.) ve *Tenvîrû'l-havâlik fî imkânî rü'yeti'n-nebiyyi ve'l-melek* (nşr. Saîd Muhammed Lehâm, Beyrut 1417/1997), İbnü'd-Deyrî'nin *Risâle fî nevmi'l-melâ'ike ve 'ademih* (a.g.e., I, 896), Kemalpaşazâde'nin *Risâle fî tafzîli'l-enbiyâ ale'l-melâ'ike* (*Resâilü İbn Kemâl*, nşr. Ahmed Cevdet Paşa, [İstanbul 1316], I, 117-124), Leknevî'nin *Tedvirü'l-felek fî huşûli'l-cemâ'ati bi'l-cinni ve'l-melek* (Leknev 1304) ve Muhammed Kanbûr el-Antâkî'nin *Risâle fî beyâni hakîkati'l-melek ve'l-cân* (Süleymaniye Ktp., Mihrîşah Sultan, nr. 220/16; Durmuş Özbek tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir: "Melek ve Cin Risâlesi", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 8 [1998], s. 87-110) adlı eserleri bunlardan bazılarıdır.

Modern dönemde de melekler hakkında müstakil çalışmalar yapılmıştır. Bunlar arasında şu eserler sayılabilir: Walther Eickman, *Die Angelologie und Dämonologie des Korans im Vergleich zu der Engel und Geisterlehre der heiligen Schrift* (New York-Leipzig 1908); Seyyid Alevî b. Ahmed es-Sakkâf, *el-Ke-vâkibü'l-ecûc bi-ahkâmî'l-melâ'iketi ve'l-cinni ve's-şeyâtîni ve ye'cûc ve me'cûc* (müellife ait *Mecmû'atü seb'ati kütüb müfide* içinde, Kahire, ts. [Mustafa Bâbî el-Halebî], s. 151-184); Ömer Süleyman el-Aşkar, *'Âlemü'l-melâ'iketi'l-eb-râr* (Küveyt 1405/1985); Hâlid Muhammed el-Hâc, *Haşkâ'ıku'l-îmân bi'l-melâ'ike ve'l-cân* (Ammân 1987); Lutfullah Cebeci, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Melekler* (Kayseri 1989); Mustafa Âşûr, *'Âlemü'l-melâ'ike: Esrâruhû ve hafâyâhu* (Kahire 1409/1989); Abdullah Sirâcuddin, *el-Îmân bi'l-melâ'iketi 'aleyhime's-selâm* (Halep 1410/1990); Ahmed Hasan eş-Şeyh, *el-Melâ'ike: Hakîkatühüm, vücûdühüm, şifâtühüm* (Trablus 1991); Zeydân Mahmûd Selâme el-Akrabâvî, *er-*

Rûh ve'r-reyhân ve melâ'iketu'r-ra-hmân (Amman 1992); Abdülhâlik el-Attâr, *'Âlemü'l-melâ'iketi'l-ahyâr ve 'âlemü's-şeyâtîni'l-esrâr ve'ttisâlühüm bi'l-insân* (Kahire 1992); Ali Erbaş, *Melekler Âlemi* (İstanbul 1998).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "mlk" md.; *et-Ta'rîfât*, "mlk" md.; a.mlf., *Şerhu'l-Mevâkıf*, Kahire 1325, VIII, 281-288; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1337-1338; *Müsned*, VI, 168; Buhârî, "Îmân", 37, "Bed'ü'l-halk", 7, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 15; Müslim, "Îmân", 1, "Şalâtü'l-müsâfirîn", 200, 242, "Zühd", 60; Tirmizî, "Cenâ'iz", 70; Eş'arî, *Ma-kâlât* (Ritter), s. 439-440; Ebû Abdullah el-Halîmî, *el-Minhâc fî şu'abi'l-îmân* (nşr. Hilmi M. Fûde), Beyrut 1399/1979, I, 302-316; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *Uşûlü'd-dîn*, İstanbul 1346, s. 166-167; Ebû'l-Yûsr el-Pezdevî, *Uşûlü'd-dîn* (nşr. H. P. Linss), Kahire 1383/1963, s. 199-204; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Beyrut 1399/1979, II, 458-459; Fahreddin er-Râzî, *Me-fâtihu'l-gayb*, II, 159-174; a.mlf., *Kitâbü'l-Erba'în* (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ), Kahire 1406/1986, s. 177-198; a.mlf., *el-Muhasşal* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Kahire, ts. (Mektebetü'l-külliyeti'l-Ezheriyye), s. 221-222; Beyzâvî, *Envârü't-tenzil*, Beyrut 1408/1988, I, 49-53; İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, İstanbul 1986, I, 69-78, 129-133; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâşid* (nşr. Abdurrahman Umeyre), Beyrut 1409/1989, V, 62-72; a.mlf., *Şerhu'l-Akâ'id*, İstanbul 1313, s. 172-173; Seyyid Şerîf el-Cür-cânî, *Şerhu'l-Mevâkıf* (nşr. M. Bedreddin en-Na'sânî), Kahire 1325/1907, VIII, 281-288; İbnü'l-Murtazâ, *el-Kalâ'id fî taşhîhi'l-akâ'id* (nşr. Albert Nasrî Nâdir), Beyrut 1985, s. 118; Süyûtî, *el-Habâ'ik fî ahbâri'l-melâ'ik* (nşr. Ebû Hâcer Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlûl), Beyrut 1405/1985; *Keşfü'z-zunûn*, I, 459, 896; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 301-317; Süleyman Ateş, *İnsan ve İnsanüstü: Ruh, Melek, Cin, İnsan*, İstanbul 1985, s. 20-31; M. Hüseyin et-Tabâtabâî, *el-Mahlûkâtü'l-hafiyeye fi'l-Kur'ân*, Beyrut 1415/1995, s. 5-36; Toufic Fahd, *Etudes d'histoire et de civilisation islamiques*, İstanbul 1997, I, 169-214; L. Gardet, "Les anges en Islam", *Studia missionaria*, XXI, Roma 1972, s. 207-227; Fehmi Jadaane, "La place des anges dans la théologie cosmique musulmane", *St.I*, XLI (1975), s. 23-61; D. B. Macdonald - W. Madelung, "Malâ'ika", *EI²* (İng.), VI, 216-219.

M. SAİT ÖZERVARLI

MELEK AHMED PAŞA

(ö. 1073/1662)

Osmanlı veziriazamı.

İstanbul Fındıklı'da doğdu. Ayrıntılı biyografisi, anne tarafından yakın akrabası olup yirmi bir yıl hizmetinde bulunduğu nu söyleyen Evliya Çelebi'nin *Seyâhatnâme*'sinde yer alır. Dağıstan Abazaları'ndan olan babası, çeşitli seferlerine katıldığı Özdernir ve Özdemiroğlu Osman paşaların kapıcılar kethüdâsıydı. Geleneği

üzere üç yaşında sütanesi için memleketine gönderildi. Ardından hediye edildiği Sultan I. Ahmed ona "Melek" lakabını verip yetiştirilmek üzere Dârüssaâde Ağası Hacı Mustafa'ya gönderdi. Babasının deniz beylerinden Pervâne Kaptan olduğu, şişmanlığı sebebiyle takılan "Malak" (manda yavrusu) lakabının zamanla Melek'e dönüştüğü şeklinde bilgiler de vardır. Enderun'daki görevlerinden birini gösteren "Tırnakçı" lakabı ise çok daha az kullanılır.

IV. Murad döneminde nakledildiği Has Oda'da musâhib, rikâbdar ve çuhadar ağalık vazifelerinde bulundu. IV. Murad'ın Üsküdar'dan 1047'de (1638) hareket ettiği Bağdat seferine katılarak 23 Rebülâhîr - 2 Cemâziyelevvel 1048'de (3-11 Eylül 1638) Diyarbekir'de silâhdar ağası oldu (BA, MAD, nr. 14357, s. 19). Bağdat'ın fethiyle birlikte 26 Şâban 1048'de (2 Ocak 1639) vezirlikle Diyarbekir beylerbeyliğine tayin edildi (BA, KK, nr. 266, s. 75). Safevîler'i barışa zorlamak üzere Hemedan'a yürüyüşe geçen veziriazamla beraber Şehriban ile Derne ve Derteng Kale-si'ne ilerledi. Kasrîşirin Antlaşması protokolünün 14 Muharrem 1049'da (17 Mayıs 1639) imzalanmasından sonra Diyarbekir'e dönülürken ihtiyaten seraserkerlikle Musul muhafazasında bırakıldı.

27 Cemâziyelâhîr 1050'de (14 Ekim 1640) Halep mutasarrıflığına tayin edildi, ardından Şam valiliğinde bulundu (6 Rebülâhîr 1052 - 4 Receb 1053 / 4 Temmuz 1642 - 18 Eylül 1643; bk. BA, A. RSK, nr. 1512, s. 61). Hac kervanlarına yapılan baskınları önlemeye çalıştığı Şam'dan azli ve ardından getirildiği Erzurum valiliğinden 20 Muharrem 1054'te (29 Mart 1644) İstanbul'a çağırılıp kubbe veziri yapılması, IV. Murad'ın kızı ve 1042 (1632-33) doğumlu Kaya İsmihan Sultan'a Kösem Sultan'ın kararıyla namzet ilân edilmesi sebebiyledir. Bu sırada onun için hazırlanan Özi valiliği berati iptal edilerek 16 Rebüllevvel 1054'te (23 Mayıs 1644) kendisine Anadolu eyaleti pâyesi verilmiş ve aynı yıl 8 Receb'de (10 Eylül) Kaya Sultan'la evlendirilmiştir. Üzerindeki eyalet 15 Zilkade 1054'te (13 Ocak 1645) bir başkasına verilirken 6 Muharrem 1055'te (4 Mart 1645) aldığı Diyarbekir beylerbeyliği pâyesi de aynı yıl 26 Cemâziyelevvel'de (20 Temmuz) tekrar Anadolu ile değiştirilmiştir (BA, A. RSK, nr. 1512, s. 77; nr. 1516, s. 13, 59; nr. 1517, s. 5, 26). Melek Ahmed Paşa aynı zamanda Rumeli'den Girit'e asker sevkıyla de görevlendirildi ve Benef-